

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGISİ

JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 1

Haziran-2023

MAKALE BİLGİLERİ

Bahrî Memlûk Sultanlarının Ulemâya ve Halka İkrâm ve İhsanları (648-784/1250-1382)¹

The Blessing and Benefits of the Bahri Mamluk Sultans to the Ulama and the People
(648-784/1250-1382)

YAZAR

Fatma Nur SOYLU

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. İslam Tarihi ve Sanatları ABD Yüksek Lisans Öğrencisi

FnsNursoylu@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6072-8042

Esra ATMACA

Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı

esraatmaca@sakarya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5093-3621

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 03.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 08.04.2023

Sayfa Aralığı: 16-28

¹ Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Esra ATMACA danışmanlığında devam eden "Bahri Memlûk Sultanlarının İn'am, İhsan ve Hediyeleri (648-784/1250-1382)" adlı yüksek lisans tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

ÖZET

Orta Çağ'da hüküm sürmüş Müslüman-Türk devletlerden biri olan Memlükler, özellikle idarî yapısı bakımından devrinin diğer güçlerinden ayrılan bir özelliğe sahiptir. Bu devletin hâkim olduğu topraklarda toplum temelde iki tabakadan oluşmaktaydı. Bunlar yönetici konumunda olan askerî tabaka ve halk tabakasıydı. Bu iki kesimin arasında ise âlimler bulunmakta idi. Memlükler döneminde diğer Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi sultanlar, çeşitli sebepler ile devlet ricaline, askerlere, ulemâyâ ve halka ihsanlarda bulunmuşlardır. Özellikle de tahta çıkma, bir seferden dönme, herhangi bir göreve atama yapma gibi durumlarda sultanların ikram ve ihsanlarda bulunması gelenek haline gelmiştir. Ancak genellikle idarî zümrenin karşılaştığı bu ikramların dışında halkın çeşitli gruplarına özellikle de âlimlere gösterilen teveccüh ve ikramlar da azımsanmayacak derecededir. Bu makalede Memlüklerin birinci devresi olarak kabul edilen Bahrî Memlük sultanlarının âlimlere, hekimlere, halka ve cariyelere gösterdikleri cömertlikler tespit edilmekte, bu ihsanların hangi amaçlarla yapıldığı konusu da ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte hediyelerin, ihsan edilen kişilere göre değişiklik göstermesi hususu da ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Memlükler, İhsan, İkram, Hediye, Âlimler, Halk

ABSTRACT

The state of Mamluk -a Muslim-Turkish state that ruled in the middle age- is distinguished from others by its administrative characteristics. The people of this state were consisting of two sections. These were the Mamluk soldiers and the common people. Between these sections there were scholars. Mamluk sultans granted hil'at etc. to soldiers, scholars, statesmans and tho common people for severals reasons. Especially the ones that were granted when sultan enthrones, comes back from battle or an amir was appointed became a tradition. Apart from the statesmans, there were other groups of people -especially scholars- that were granted by sultans. In this article Bahri Mamluk sultans generosity towards scholars, doctors, concubines and the common people and the reason behind them will be handled. In addition, it will also be mentioned that the gifts vary according to the people bestowed.

Key Words: Islamic history, Mamluks, Beneficence, Gifts, Scholars, People.

GİRİŞ

Memlûk tabiri, ilk İslâm devletlerinde önce orduda zamanla da idarî görevlerde etkin hale gelen bir zümreyi ifade etmektedir. XIII. yüzyılın ortalarında, köle olarak satın alınıp geçirdiği sıkı askerî eğitim sonrasında azat edilerek sultanın muhafız birliklerini oluşturan ve çoğunluğu Türklerden oluşan memlûkler, bağlı oldukları Eyyûbî hanedanının idare ettiği Mısır'ı ele geçirerek kendi devletlerini kurmuşlardı (İ. Yiğit 2015:9-15). Memlûk Devleti, Moğollara karşı yapılan Aynîcâlût Savaşı'nı kazanmaları, Abbasi hilafetini yeniden tesis etmeleri ve Haçlılarla mücadele etmeleri sayesinde İslâm tarihindeki büyük devletler arasına girmeyi başarmıştır (Yiğit 2004:90,91).

Orta Çağ Türk-İslâm devletleri arasında önemli bir yere sahip olan Memlûkler devrinde gerek sultanlar gerekse emirler tarafından yapılmış ihsan ve ikramlara dair kaynaklarda önemli bilgiler mevcuttur. İslâm dininin hediyeleşmeye verdiği önemin yanında, eski Türk kültüründeki hediyeleşme geleneği de bu duruma etki eden unsurlar arasında mühim bir yere sahiptir (Güzay 2014:8). Özellikle sultanların hem halka hem de devlet adamlarına bolca ihsan ve ikramlarda bulunduğu dönemin kaynaklarında sıkça rastlanmaktadır. Öyle ki sultanın tahta çıkması, bir emîrin yeni bir göreve tayin olması gibi durumlarda verilen ihsan ve ikramlar gelenek haline gelmiştir. Bunun yanı sıra devlet ricali dışındaki gruplar da çeşitli nedenlerle ikram görmüşlerdir. Dönemin kaynaklarına yansıyan bu ihsanları verildikleri kişilere göre tasnif etmek mümkündür ve bu makalede böyle bir tasnif tercih edilmiştir. Söz konusu zümrelerin başında âlimler bulunmakta, onların dışında -her ne kadar âlimler arasında yer alması mümkün olsa da uzmanlık alanlarının farklılığı nedeniyle ayrı ele alınacak olan- hekimler, cariyeler gibi farklı halk gruplarından insanlar da ikrama mazhar olanlar arasında yer almaktadır. İki buçuk asır boyunca hüküm süren bu devletin sultanlarının tamamının ihsanlarını ele almak, meseleyi derin bir şekilde ele almaya mâni olacaktır. Bu nedenle biz bu çalışmada devletin ilk devresi olarak kabul edilen Bahrî Memlûk sultanlarının ihsan ve ikramlarını ele alacağız.

Araştırmamızın konusu ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili bazı çalışmalar tespit edilmiştir. Bunlardan biri olan Altan Çetin'in "Memlûk Sultanlarının İn'am ve İhsânlarına Dâir" adlı makalesi konuyla doğrudan alakalı olmakla birlikte, burada sadece emîrlere ve askerlere yapılan in'am ve ihsanlar konu edinilmiştir. Ayrıca araştırmamızda benimsenen zümrelere göre tasnifin aksine söz konusu makale, hediyelerin türlerine göre

bir tasnifi tercih etmiştir. Nitekim bu makalede Bahrî Memlûk sultanlarının, erbâbu's-süyûf da denilen askerî görevlilerin dışındaki kişilere yaptıkları ihsanlar, verdikleri hediyeler ikrama mazhar olan gruplara göre incelenecektir. Araştırmanın konusuyla dolaylı olarak ilişkisi bulunan bir çalışma da Fatih Yahya Ayaz'ın "Bahrî Memlukler Döneminde Haremeyn Hizmetleri" adlı yüksek lisans tezidir. Adından da anlaşılacağı üzere bu tez, sultanların Hicaz halkına bulunduğu ihsanları içermektedir. Fatma Akkuş Yiğit'in "Memlûklerde Evlilik Hazırlıkları", Burak Gani Erol'un "Memlûk Sultanlarının Hacları" adlı makaleleri ise konuyla ilişkili bazı bilgilere yer vermekle birlikte, meseleleri özel olarak sultanların ihsanları çerçevesinde ele almamışlardır. Dolayısıyla bu araştırmanın, alana katkı sunacak özgün bir makale olacağı düşünülmektedir.

1. Âlimler

Memlûklere, Mısır ve Suriye'de kendisinden önce kurulan devletlerden önemli bir ilmî birikim tevarüs etmiştir. Aynı zamanda Haçlı ve Moğol tehlikesinden kaçan Müslümanların Memlûk Devleti'ne sığınması ve orada iyi karşılanmaları, Abbasî hilafet merkezinin Bağdat'tan Kahire'ye taşınması gibi saiklerin de etkisiyle, ilim ve kültür alanlarında büyük ilerlemeler yaşanmıştır. Bu devirde birçok eğitim müessesesi, hastane, kütüphane, zâviye ve hankah kurulmuş, meşhur âlimler yetişmiş ve önemli eserler telif edilmiştir (Atmaca 2016:36; İ. Yiğit 2015:245,250). Bu ilmî gelişimde sultanlar tarafından ulemâya kıymet verilmesinin de payı vardır. Zira sultanlar, ilmî faaliyetlerin sürdürülebilir olması için kurdukları müesseseler ve vakfettikleri mallar ile bu işlerin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamışlardır. Bunun yanı sıra söz konusu sultanlar, ulemâya çeşitli sebeplerle haricen hediyeler vermiş, onlara birçok ihsan ve ikramlarda bulunmuşlardır. Bu tutum, ulemâya teveccühün bir ifadesi olması bakımından önemlidir.

Memlûkler döneminin kaynakları incelendiğinde ulemâya yapılan ihsan ve ikramların çeşitli sebeplere binaen verildiği görülmektedir. Bu sebeplerin başında sultanın âlimlere verdiği önem ve hayrı sevmesi yer almaktadır. Memlûk tarihçilerinden İbn Tağrıberdî'nin *en-Nücûm* adlı eserinde Zeyneddin Ketboğa'nın, hayır yapmayı seven bir sultan olduğu, fakihleri, âlimleri ve salihleri sevip onlara ziyadesiyle ikramda bulunduğu zikredilmektedir (İbn Tağrıberdî 1992:8/57, 2013:88). Memlûk sultanlarının ikramından nasiplenen âlimler arasında söz konusu sultanların önceleri kendilerinden ders almış oldukları hocalarının önemli bir yeri vardır. Sultanlar bu hocalarını zaman zaman ziyaret

etmiş, onlara ihsan ve ikramlarda bulunmuşlardır. el-Melikü'z-Zâhir Baybars, bizzat hocası Hızır b. Ebû Bekir el-Mehrânî el-Adevî için Hüseyniyye Zâviyesi'ni yaptırmış ve bu zâviye için birçok şey vakfetmiştir (672/1274). Haftada bir ya da iki kez onu ziyaret etmiş ve zâviyesinin yanında onun için bir de cami yaptırmıştır. Şeyhi her cuma orada hutbe irad etmiş, sultan da ona çok miktarda mal, para ve dilediği her şeyi vermiştir (İbn Kesîr 1997:17/508, 2000:13/454). Anlaşıldığı üzere sultan, hocasına ikramda sınır tanımamıştır. Bahsi geçen Şeyh Hızır, el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın henüz sultan olmadan önceki dönemlerinde onun sultan olacağına dair öngörülerde bulunmuştu. Baybars'ın cömertliğinde bu gelişmenin de önemli bir yeri vardır. Onun bu nedenle saltanat tahtına oturduktan sonra Şeyh Hızır'a son derece saygı gösterdiği ve bolca ikramda bulunduğu anlatılır (İbn Kesîr 1997:17/538,539).

Hocasına ikramda bulunan bir diğer sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'dir. el-Melikü'n-Nâsır'ın Haccar İbnü'ş-Şihne'ye hil'at² giydirdiğinden bahsedilirken, vaktiyle kendisinden hadis dinlediğine vurgu yapılmaktadır (730/1230) (İbn Kesîr 1997:18/327,328).

Âlimlerin ikram ve ihsana nail olmalarının bir sebebi de herhangi bir nedenle sultanları ziyarete gelmeleridir. Nitekim el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın 675/1276 senesinde Moğolları yenilgiye uğrattıktan sonra Kayseri'ye girmesi üzerine kadılar, fakîhler, sûfiler ve kurrâ onun huzuruna gelmişlerdir. Bunun üzerine sultan, simât³ denilen sofralar kurdurup ulemâya bolca ikramda bulunmuştur (Makrîzî 1997:7/154) .

Sultanların âlimleri bir göreve tayin etmeleri de ikram sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna örnek olarak el-Melikü'n-Nâsır'ın Siryâkus'ta inşa ettirdiği sarayın yakınlarına tesis ettiği hankahın açılışında yapılan atamalar gösterilebilir. Hankahın açılışında sultan, kadılar, âyândan birçok kişi, emirler ve halk hazır bulunmuş, hankahın şeyhliğine Mecdüddîn Aksarâyî atanmıştır. Bu önemli günde sultan büyük bir ziyafet vermiştir. Bu sırada yirmi kadar hadis okuyan Kâdilkudât İbn Cemâa'nın oğlu İzzeddin'e hil'at giydirilmiş ve ikramda bulunulmuştur. Başta İzzeddin'in babası İbn Cemâa, Mâlikî kadısı, Şeyhü'ş-Şuyûh Konevî ve Mecdüddîn Aksarâyî olmak üzere, orada bulunan başkalarına da hil'at giydirildiği aktarılmıştır (725/1325) (İbn Kesîr 1997:18/255; İbnü'l-

² Hil'at, halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şereflendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade eder. Bkz. (Şeker 1998:22)

³ "Simât ya da simât es-sultânî. Sultanların, bazen de emirlerin hazırlattığı ziyafet sofralarıdır." (Makrîzî 1997:2/308)

Verdî 1996:2/536). el-Melikü'n-Nâsır Kalavun'un görevlendirme münasebetiyle bulunduğu ihsanlara bir başka örnek ise Şâfiî Zâviyesi'nde ders vermekte olan Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Ensârî'nin görevine son verilmesi sonrasında bu göreve İbn Cemâa'nın tayin edilmesi ve bu vesileyle ona hil'at giydirilmesidir (721/1321) (İbn Kesîr 1997:18/210; Makrîzî 1997:3/49). Benzer şekilde Şerefüddîn'in vefat etmesi üzerine Hanbelî kadılığına getirilen Takıyyüddîn Süleyman'a da el-Melikü'l-Âdil Ketboğa tarafından hil'at giydirilmiştir (695/1296) (İbn Kesîr 1997:17/685,686). el-Melikü'n-Nâsır Kalavun tarafından tayin edilen ve ikramda bulunulan bir başka âlim ise Şeyh Burhâneddîn İbrahim b. Ali'dir. O, Kâdıkdât Şemseddîn b. Harîrî el-Hanefî'nin vefatı üzerine, bu göreve tayin edilmiş ve sultan tarafından ikram görmüştür (İbnü'l-Verdî 1996:2/540).

İkram ve ihsan vesilesi addedebileceğimiz bir başka husus ise, âlimlerin affa uğramasıdır. İbn Hallikân, el-Melikü'l-Mansur Seyfeddîn Kalavun'a başkaldıran Dımaşk Valisi Sungur el-Eşkar'ın sultan ile savaşmasına cevaz vermekle itham edilmiş ve görevinden azledilmiştir (Makrîzî 1997:2/133). Daha sonra Sultan Kalavun'dan Emir Sencer'e hitaben bir mektup gelmiştir. Bu mektupta İbn Hallikân'ın eski görevinde bırakılması, ona iyilik ve şükranla muamelede bulunulması emredilmiş ve onun eski hizmetlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Kadı İbn Hallikân'a kıymetli bir hil'at gönderilmiştir (699/1299) (İbn Kesîr 1997:17/565; Makrîzî 1997:2/134). Affa uğraması sebebiyle ihsanda bulunulan bir başka âlim ise İbn Teymiyye'dir. el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigîr, Dımaşk uleması ile aralarında geçen bir olaydan ötürü, Şeyhülislâm Takıyyüddîn Ahmed b. Teymiyye'yi hapsedirmiştir (İbn Tağrıberdî 1992:9/13). Daha sonra el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun üçüncü saltanatı sırasında onu serbest bırakmış ve ona bolca ikramda bulunmuştur (709/1310) (İbn Tağrıberdî 1992:9/13; Makrîzî 1997:2/447).

Kaynaklarda, yukarıda bahsi geçen sebepler dışında da sultanın ikram ve ihsanına mazhar olan âlimler yer almaktadır. el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın oğlu el-Melikü's-Saîd'in nikah akdini yazıp okuyan Muhyiddîn b. Abdü'z-Zâhir'e yüz dinar verilmiş ve hil'at giydirilmiştir (674/1276) (İbn Kesîr 1997:17/520,521). Benzer şekilde el-Melikü'l-Âdil Ketboğa, Dımaşk'e geldiğinde hitabe maksuresinde namaz kılmış ve Hatip Bedreddîn İbn Cemâa'ya kıymetli bir hil'at giydirmiştir (695/1296) (İbn Kesîr 1997:17/686).

Görüldüğü üzere ulemâ çeşitli nedenlerden dolayı sultanlardan ikram görmüştür. Bunlardan belli bir göreve tayin başta gelen sebep olsa da affedilme, özel bir günde bir vazife icra etme veya sultanın geçmişte ders aldığı hocalarından biri olma da ikram ve ihsana nail olma nedenleri arasında yer almıştır.

2. Hekimler

Dönemin kaynakları incelendiğinde, sultanların hekimlere olan ihsan ve ikramlarının bir hastalıktan iyileşme sonrasında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sultanların sadece kendi iyileşmeleri sonrasında değil; görevlilerinin iyileşmesi sonucunda da ihsanda bulunduğu saptanmıştır.

Aşağı Mısır'ın Kalyûb şehrinde avda iken elinin kırılmasına neden olan bir kazadan sonra el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun, Kal'atü'l-cebel'e getirilmiş ve tedavi olmuştur. Hastalığından kurtulması üzerine Kahire sokakları süslenerek hazırlıklar yapılmış, gerçekleştirilen kutlamalar günlerce sürmüştür. Dahası bizzat sultan da iyileştikten sonra emirlere in'amda bulunmuş, onlara ve bütün saray görevlilerine hil'at giydirmiştir. Ayrıca kendisini tedavi eden hekime de on bin dirhem vermiştir (730/1329) (İbn Tağrîberdî 1992:9/75). Bununla beraber sarayda tedavi amacıyla toplanan diğer tabiplere de hil'at giydirilmiş, hapistekiler de serbest bırakılmıştır (İbn Kesîr 1997:18/322,323; İbnü'l-Verdî 1996:2/547).

Sultanın görevlilerinden biri şifa bulunca da hekimlere ihsanda bulunduğu rastlanmıştır. Bu hususa örnek olarak el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un, Nâzirü'l-hâs Kerimüddîn Kebîr iyileştikten sonra hekimlere bolca in'amda bulunmasını göstermek mümkündür. Sultan, iyileşmesi nedeniyle emîri Kerîmüddîn'e oldukça gösterişli işlemeli atlas bir hil'at ve altın bir kuşak giydirmiş, ayrıca hekimlere de cömertlik göstermiştir (724/1324) (İbn Tağrîberdî 1992:9/62,63,65).

3. Halk

Sultanlar dinî bayramlar, düğünler, zafer kazanılması şeklinde tasnif edebileceğimiz gerekçelerle halka ihsanlarda bulunmuşlardır. Dinî bayramlardaki ihsanlara örnek olarak, Ramazan ve Kurban Bayramlarında halka dağıtılacak olan yiyeceklerin hazırlanmasını ve bu malzemelerin sokaklarda teşhir edilmesini göstermek imkân dahilindedir (İ. Yiğit 2015:392). el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun adet olduğu üzere Ramazan Bayramı'nda simât hazırlatmıştır (691/1292) (İbn Tağrîberdî 1992:8/11). Benzer şekilde el-Melikü'l-

Mansûr Nûreddin Ali Ramazan Bayramı'nda namazdan sonra simât hazırlatmıştır (655/1257) (İbn Tağrîberdî 1992:7/39).

Düğün münasebeti ile yapılan ihsanların genellikle nikahı kıyan kadıya ya da şahitlere yönelik gerçekleştiği tespit edilmiştir (F. A. Yiğit 2015b:338,339). Ancak halka ihsanda bulunulduğuna dair münferit örneklere rastlamak mümkündür. Nitekim el-Melikü'z-Zâhir Baybars, oğlu el-Melikü's-Saîd'in düğününde emirlere ve makam sahiplerine hil'at giydirmiş; âyân ve halk tabakası için ise büyük bir sofraya hazırlatmıştır (İbn Kesîr 1997:17/523,524).

Zafer sonrasında sultanların ihsanlarda buldukları da dönemin kaynaklarında yer almaktadır. Bu ihsanların büyük çoğunluğu emirlere ve askerlere verilmekle birlikte, halkın da bu ihsanlara mazhar olduğu görülmektedir. el-Melikü'z-Zâhir Baybars, bir Moğol birliği tarafından muhasara altında olan Bîre (Birecik)⁴ tarafına gitmişti. Moğol askerleri onun gelmekte olduğunu duyunca mallarını ve ağırlıklarını bırakıp kaçmışlardı. Sultan büyük bir debdebe ile Bîre'ye girmiş ve ahaliye bol miktarda para ve mal dağıtmıştır (671/1272) (İbn Kesîr 1997:17/505).

Halkın yukarıda bahsedilen gerekçeler dışında da sultanların ihsanlarına nail olduğuna rastlanılmıştır. el-Melikü'z-Zâhir, Kıbrıs Ada'sı yakınlarında batan gemilerin yerine yaptırmış olduğu kırk adet yeni gemiyi görmeye gitmiştir. Emir Bedreddin Haznedar ile bu gemilerden birine binmiş ancak gemi suda yalpalayınca Emir Bedreddin suya düşmüştür. Tam batmak üzere iken adamın biri onu kurtarmıştır. Sultan da emirin hayatını kurtarması nedeniyle adama hil'at giydirmiş ve ihsanda bulunmuştur (670/1271) (İbn Kesîr 1997:17/499). Sultanın bir sefer sırasında misafir olduğu bir gruba da ihsanda bulunduğu olmuştur. el-Melikü'l-Âdil Ketboğa Mısır'dan Şam'a gitmiş ve Kalenderîler⁵ onu Mizze Dağı'nın eteklerinde konuk etmişlerdir. Sultan da onlara yaklaşık on bin dinar vermiştir (695/1296) (İbn Kesîr 1997:17/685,686).

Sultanların halka olan ihsan ve ikramları sadece kendi halkları ile sınırlı kalmamıştır. Diğer milletlerden olan kişilere de yeri geldiğinde ihsanda ve ikramda bulunmuşlardır. Bu duruma örnek olarak Gazan Han'dan korkup kaçan Moğollardan bir grup ve onların ağırlanmasını vermek uygun olacaktır. 695/1296 yılında on bin kişilik bir Moğol grubu

---

⁴ Güneydoğu Anadolu bölgesinde Şanlıurfa iline bağlı kaza merkezi şehir. Bkz. (Bostan 1992:187)

⁵ İran'da neşet etmiş sufi bir topluluk. Bkz. (İbn Kesîr 1997:17/686) el-Melikü'l-Âdil Zeynüddin Ketboğa'nın desteğini alarak Memlük coğrafyasında etkili olmuşlardır. Bkz. (Kavak 2022:17)

Gazan Han'dan kaçmıştır. el-Melikü'l-Âdil Ketboğa onları Kakun⁶ yakınındaki sahilde ağırlamış, ikramda bulunmuş ve bolca erzak dağıtmıştır. Onların ileri gelenlerini Mısır'a getirtmiş, büyük iktâlar vermiş ve hil'at giydirmiştir (İbnü'l-Verdî 1996:2/510; Kanat 1998:113). el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavun döneminde ise yine Moğollardan üç yüze yakın insan kaçıp Mısır'a gelmiştir. Onlara da ikramda bulunulmuştur (691/1292) (İbn Kesîr 1997:17/654).

Hac yolculukları sultanların önem verdikleri, ikram ve ihsanlarının had safhaya çıktığı seferlerdir. Kendileri gitse de gitmese de bu ikramlar yapılmıştır. 667/1268 yılında hacca giden el-Melikü'z-Zâhir Baybars, Medine'de iken şehrin durumunu inceleyip, ahaliye ihsanda bulunmuştur. Daha sonra Mekke'ye gitmiş ve orada mücavir⁷olarak yaşayanlara sadaka dağıtmıştır (İbn Kesîr 1997:17/482). Yine Mekke'de iken, malından bir miktarı dağıtsın diye hizmetindekilere vermiş, bir o kadarını da Haremeyn ehline dağıtmıştır (667/1269) (Ayaz 1998:71; Makrîzî 1997:2/61). Sultan Hicaz'dan Dımaşk'a döndüğünde, halk onun gelişine çok sevinmiştir. O da kendisini karşılamaya gelenlere hediyeler vererek onları sevindirmiştir. Bu zaten onun adet olarak yaptığı bir ikramdı (668/1269) (İbn Kesîr 1997:17/486). Hac münasebeti ile ihsanda bulunan bir başka sultan ise el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'dur. Sultan Mekke'de iken, ondan korkup saklanan bir Moğol taifesinin haberini almıştır. Daha sonra onları getirtmiş ve onlara bolca in'am ve ikramda bulunmuştur. Haremeyn hacılarından alınan vergileri iptal etmiş, Mekke ve Medine emîrlere Mısır'dan ve Şam'dan iktâlar vermiştir. Daha sonra Haremeyn halkına da ihsanda bulunmuştur (719/1320) (İbn Tağrîberdî 1992:9/51).

Sultanlar hacca gidecek olanlara da ihsanlarda bulunmuşlardır. 723/1323 yılında doğu beldelerinden, aralarında Abaka b. Hülâgû'nün kızı, Argun'un kız kardeşi, Gazan Han'ın teyzesi ile Harbenda'nın bulunduğu bir hacı grubu Dımaşk'a gelmiştir. Bunlar ikram görmüş ve Kasru'l-Ablak'ta konuk edilmişlerdir. Ayrıca kendilerine hacca gidecekleri zamana kadar harçlık ve nafaka verilmiştir (İbn Kesîr 1997:18/226).

4. Cariyeler ve Muganniler

Memlük Devleti'nde çeşitli sebeplerle kutlamalar yapıldığı görülmüştür. Bu kutlamalara dinî bayramlar, hac kafilesinin yola çıkması ya da geri dönmesi, Nevruz Bayramı, evlilik

⁶ Filistin'de bulunan bir yerleşim yeri. Bkz. (Karaman 1996:92) Makrîzî *es-Sülûk*'da Atlis şehri olarak geçmektedir. Bkz. (Makrîzî 1997:2/266)

⁷ Mekke'nin yerlisi olmayan ancak orada ikamet eden kişi. Bkz. (Bozkurt 2020:444)

kutlamaları, sünnet kutlamaları, sultanın iyileşmesi ya da seferden dönmesi, gayri müslimlerin bayramları, Nil Nehri'nin taşması gibi durumlar sebep teşkil etmiştir. Kutlamaların büyük bir kısmında eğlenceler düzenlenmiş ve şarkı meclisleri kurulmuştur. Bu şarkı meclisleri sarayda da düzenlenmiştir. Saraydaki bu eğlencelerde cariyelerin önemli bir konumda olduğu görülmüştür (Kanat 2007:54,57,58). Nitekim cariyeler sadece saray hizmetlerinde yer almamış; düzenlenen eğlencelerde şarkı söylemiş, ut çalmış ve raks etmişlerdir (F. A. Yiğit 2015a:46).

Memlük sultanlarının zaman zaman cariyelere ve şarkıcılara hediyeler verdiği dönemin kaynaklarına yansımıştır. Sultanların hediyelerine mazhar olan cariye ve şarkıcılar arasında en göze çarpanı üç sultanla evlenmiş olan İttifak el-Avvâde'dir.⁸ el-Melikü'l-Kâmil Seyfeddin Şaban, kardeşi el-Melikü's-Salih İsmail'den dul kalan İttifak el-Avvâde ile evlenmiş, ona uzunluğu kırk iki zirâ,⁹ genişliği ise altı zirâ olan bir oda yaptırmış ve bunun için 95.000 dinar harcamıştır. Ayrıca ona mücevherler ile bezenmiş kırk elbise ve değeri yirmi bin dinara ulaşan başka bir sürü eşya hazırlatmıştır (747/1346) (İbn Tağrıberdî 1992:10/119,120). el-Melikü'l-Muzaffer Zeyneddîn I. Haccî tahta geçtiğinde, kardeşi el-Melikü'l-Kâmil Şaban'ın toplamı beş yüz olan cariyelerini emîrlar arasında bölüştürmüştür. Ancak daha sonra bu cariyelerden İttifak el-Avvâde kaleye geri çağırılmış, sultan ile gizlice evlenmiştir. İttifak'ın ayağının altına altmış kat atlas serilmiş, üzerine altınlar saçılmıştır. Daha sonra İttifak ut çalıp şarkı söylemiş, Sultan da ona değeri dört bin dinar eden dört yüzük taşı ve altı inci hediye etmiştir (748/1348) (İbn Tağrıberdî 1992:10/119,123, 2013:187). Benzer şekilde el-Melikü'l-Muzaffer, İttifak'ın hocası udî ve muganni Ali'yi kaleye getirtmiş ve ona şarkı söyletmiştir. Daha sonra ona ecnâd-ı halkaya¹⁰verilen iktâlardan birini bağışlamıştır. Ayrıca ona iki yüz dinar vermiş ve samur kürklü bir kâmiye hediye etmiştir (İbn Tağrıberdî 1992:10/124, 2013:187). Yine el-Melikü'l-Muzaffer, "Kida" adlı odalığına mücevherler, inciler ve yirmi bin dinar vermiş ve hizmetkâr ve cariyelerin üzerine altın saçmıştır. Sultan, güvercin yarıştıracılarına, faraşlara ve kölelere de altın ve inciler dağıtmıştır. Dağıttığı paraların toplamı, mücevherler, gerdanlıklar, inciler, küpeler ve yüzükler hariç, otuz bin dinar ve üç yüz bin dirhemi bulmuştur (İbn Tağrıberdî 1992:10/136, 2013:193). Sultanların şarkıcılara

⁸ İttifak hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (F. A. Yiğit 2015a:53-56)

⁹ Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsü. Bkz. (Erkal 1991:411)

¹⁰ İktâ sahibi askerler. Bkz. (Yiğit 1997:360)

dağıttığı hediyelere bir başka misal ise el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'in, oğlu Anuk'ün düğününde dağıttığı hediyelerdir. Düğündeki çalgıcıların ve mugannilerin üzerlerine altından ve gümüşten paralar saçılmış, ipek kumaşlar atılmıştır. Böylece mugannilerin anlatılamayacak kadar çok şeyleri olmuştur (732/1332) (Makrîzî 1997:3/155). el-Melikü'n-Nâsır'ın mugannilere verdiği hediyelerden bir başkası ise, oğlu Salih'in doğumu sonrasında yapılan kutlamalar esnasında dağıttıklarıdır. Sultan'ın, Emir Tengiz'in kızından Salih adında bir oğlu olmuştur. Sultan, Emir Tengiz ile Kahire'ye gelen bütün mugannilere ipek parçaları ve hil'atler dışında on bin dirhem vermiştir (739/1339) (İbn Tağrıberdî 1992:9/99; Yiğit 2014:8).

SONUÇ

Dönemin kaynakları incelendiğinde, Memlûk sultanları tarafından devlet adamlarına ve askerlere verilen ihsanların artık bir devlet geleneği haline geldiği görülmüştür. Ancak bu hususu halk ve ulema için söylemek mümkün değildir. Nitekim dinî bayramlar, düğün vb. kutlamalar gibi belirli hususlar bu zümrelerin hediyeleştirilmesine, ikram görmesine imkân verse de bunu bir gelenek gibi değil de gelişmeler üzerine, sultanın takdirine göre belirlenen miktarlardaki ikram ve ihsanlar olarak görmek daha doğru olacaktır.

Bu makalenin sınırları dışında tutulan devlet ricâline ikram ve ihsan, istisnaları söz konusu olsa da genellikle bir göreve atanma ve sultanın cülûsu¹¹gerçekleşmekteydi. Fakat ulemâ, halk gibi diğer zümreler farklı nedenlerle ikram görebiliyordu. Bu gruplardan âlimlerin sultan tarafından ihsan görmesinin sebepleri arasında, onlara verilen değer, bir göreve tayin edilmeleri, affa uğramaları, sultan huzurunda görevlerini icra etmeleri ve sultanın âlimler tarafından ziyaret edilmesi yer almaktadır. Verilen hediyeler genellikle hil'at, para ve mallardan oluşmaktadır. Âlimler arasında addedebileceğimiz hekimlerin nail oldukları ihsanların ise bir hastalıktan iyileşme sonrasında gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Sultanların hac, düğün, dinî bayramlar, zafer kazanılması, sultanın çocuğunun doğması, sultanın konuk edilmesi gibi gerekçelerle halka ihsan ve ikramlarda bulunduğu görülmüştür. Halka ihsan edilen hediyeler simât sofraları ve dağıtılan para, mal ve

¹¹ Hükümdarların tahta oturması. Bkz. (Özcan 1993:108)

erzaklardan teşekkür etmiştir. Sultanların ihsanda bulunduğu halk kesimine cariyeye ve mugannileri dahil etmek mümkündür. Özellikle cariyeler, mücevherler ve kıymetli kumaşlar gibi oldukça değerli hediyeler almış, bu hediyeler detaylarıyla tarih kayıtlarında yer almıştır. Mugannilere verilen ihsanlar ise daha çok kutlamalar esnasında gerçekleşmiştir. Bu vesileyle sesiyle sanatını icra eden muganniler, o sırada orada bulunan sultan tarafında taltif edilmiş, in'am ve ihsana mazhar olmuşlardır. Sultanların kendi tebaası dışındakilere de ikramda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar genellikle herhangi bir gerekçeyle Memlûk topraklarına iltica eden gruplardan oluşmaktaydı. Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki, Memlûk sultanları sadece idarî askerî zümrelere değil toplumun her kesimine oldukça cömert davranmış, ilme ve âlimlere verdiği değer bir ifadesi olarak ulemâya, çeşitli özel günler veya münasebetler vasıtasıyla da diğer tebaaya bazen çok yüksek meblağa ulaşan paralar ve hediyeler vermişlerdir.

KAYNAKÇA

Atmaca, Esra. 2016. *Halep'te İlmî Hayat Memlûkler Döneminde (1250-1517)*. İstanbul: Ensar Yayınları.

Ayaz, Fatih Yahya. 1998. "Bahrî Memlukler Döneminde Haremeyn Hizmetleri". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bostan, İdris. 1992. "Birecik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 6:187-89.

Bozkurt, Nebi. 2020. "Mücâvir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 31:444-45.

Erkal, Mehmet. 1991. "Arşın". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 3:411-13.

Güzay, Aybüke. 2014. "Türk Devlet Geleneğinde Hediyeleşme". Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer. 1997. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Cîze: Dârü Hicr li't-Tıbâa ve'n-Neşr.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer. 2000. *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf el-Atabekî el-Yeşbugavî. 1992. *en-Nücûmu'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf el-Atabekî el-Yeşbugavî. 2013. *en-Nücûmu'z-zâhire (Parlayan Yıldızlar)*. İstanbul: Selege Yayınları.
- İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeyneddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî. 1996. *Tetimmatü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kanat, Cüneyt. 1998. "Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica Eden Uyratlar".
- Kanat, Cüneyt. 2007. "Memlûk Devleti'nde Eğlence Kültürü". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 22(1):53-62.
- Karaman, M. Lutfullah. 1996. "Filistin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 13:89-103.
- Kavak, Özgür. 2022. "Memlûk Uleması ve Siyasetin Tanzim ve Tenkidi: İdris b. Beydekin Örneği". *MÜİFD* (62):1-28.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali Abdülkâdir. 1997. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Özcan, Abdülkadir. 1993. "Cülûs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 8:108-14.
- Şeker, Mehmet. 1998. "Hil'at". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 18:22-25.
- Yiğit, Fatma Akkuş. 2014. "Emir ve Devlet: Dımaşk Nâibi Emir Tengiz'in Hayatı". *Gazi Türkiyat* 127-44.
- Yiğit, Fatma Akkuş. 2015a. "Memlûk Tarihinde Kadın Şarkıcı ve Müzisyenler". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 45-62.
- Yiğit, Fatma Akkuş. 2015b. "Memlûklerde Evlilik Hazırlıkları". *Türkiyat Mecmuası* 25(331-351).
- Yiğit, İsmail. 1997. "Halka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 15:360-62.
- Yiğit, İsmail. 2004. "Memlûkler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 29:90-97.
- Yiğit, İsmail. 2015. *Memlûkler 648-923 / 1250-1517*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.